

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ 26:2 (2021), SS. 151-176.

Makale Gönderim Tarihi: 03.10.2021 Makale Kabul Tarihi: 05.11.2021

Araştırma Makalesi

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN KÜLTÜREL AİDİYET BİLİNCİ KAZANMASINDA DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSLERİNİN ROLÜ*

Hüseyin Kasım KOCA*

Öz

Toplumsal birliğin sağlanması için gerekli olan kültürel değerlerin korunarak gelecek kuşaklara aktarılabilmesinin önemli bir yolu eğitimidir. Bu noktada Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerine önemli görevler düşmektedir. Bireyin içerisinde bulunduğu kültürel yapıya uyum sağlaması olarak tanımlanabilecek olan kültürel aidiyet bilinci kazanımı, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin önemli bir hedefidir. Araştırma, ortaöğretim kurumlarında okutulmakta olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin öğrencilere kültürel aidiyet bilinci kazandırmadaki rolünü belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın veri toplamasına kaynaklık eden ve beşli likert tipinde hazırlanan "Din Öğretiminde Kültürel Aidiyet ve Sorumluluk Bilinci Kazanma Amacına Erişim Düzeyi Ölçeği" kültürü benimseme- teşvik etme, kültür sayesinde toplumsal uyum kazanma, kültürü tanıma ve kültürü koruma- geliştirme olmak üzere dört boyut ve 26 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, Sivas il merkezinde 2019-2020 eğitim öğretim yılında ortaöğretim düzeyinde 5 farklı okul türünde ve 8 farklı okulda öğrenim gören 1008 öğrenciye uygulanmıştır. Elde edilen verilerin ilgili literatür eşliğinde yorumlandığı araştırma, yakınsak karma yöntemi ile desenlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Eğitim, Kültür, Kültürel Aidiyet, Kültürel Bilinç.

The Role of Religious Culture and Moral Knowledge Courses in Secondary School Students' Awareness of Cultural Belonging

Abstract

* Bu çalışma Hüseyin Yılmaz danışmanlığında 18.03.2021 tarihinde sunulan "Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırmasında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin Rolü (Sivas İli Örneği)" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır .

Atıf: Koca, Hüseyin Kasım. "Ortaöğretim Öğrencilerinin Kültüre Aidiyet Bilinci Kazanmasında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin Rolü". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26:2 (2021): 151-176.

* Dr. Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, huseyinkoca@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-6732-7871.

Education is an important way of preserving the cultural values, which is one of the values necessary for social unity, and transferring them to the next generations. At this point, Religious Culture and Moral Knowledge courses have important duties. Gaining awareness of cultural belonging, which can be defined as the adaptation of the individual to the cultural structure he is in, is an important goal of Religious Culture and Moral Knowledge courses. This research was carried out to determine the role of Religious Culture and Moral Knowledge courses taught in secondary education institutions in gaining awareness of cultural belonging to students. The "Level Scale of Accessing the Purpose of Acquiring Cultural Belonging and Responsibility Awareness in Religious Education", which was the source of the data collection of the research and was prepared in a five-point Likert type, consists of four dimensions of adopting-promoting culture, gaining social harmony through culture, recognizing culture and protecting-development of culture and 26 items. The scale was applied to 1008 students studying in 5 different school types and 8 different schools at secondary level in the 2019-2020 academic year in Sivas city center. The research, in which the obtained data were interpreted in the light of the relevant literature, was designed with the convergent mixed method.

Key Words: Religious Education, Education, Religious Culture, Cultural Belonging, Cultural Consciousness.

Giriş

Toplumların tarihleri boyunca oluşturduğu değerlerin toplamı olan kültür;¹ mimariden musikiye, edebiyattan günlük konuşmalara, giyim kuşamdan düşün törenlerine kadar birçok alanda kendisini göstermektedir. Bu çerçevede kültürün içerisinde sosyal antropoloji, sosyal psikoloji, tarih, sosyoloji, etnoloji,² sanat, ahlâk, örf, âdet, gelenek, görenek ve insanın ortaya koyduğu diğer eğilim ve alışkanlıkları da ihtiva eden karmaşık bir yapıyı barındırdığı söylenebilir. Tarih içerisinde kültürsüz bir topluma bugüne kadar rastlanmamıştır.³ Günümüzden yaklaşık on iki bin yıl önce inşa edilen ve insanlık tarihinin başlangıç noktası olarak nitelenen Göbeklitepe'de⁴ ortaya çıkan kültürel öğeler de bu durumu ortaya koymaktadır.

¹ Nurettin Topçu, Kültür ve Medeniyet (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011), 16.

² İbrahim Arslanoğlu, Türk-İslam Kültür ve Medeniyetinin Temelleri (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), 15.

³ Ünver Günay, "Çağdaş Türkiye'de Din, Toplum, Kültür, Gelenek ve Değişme", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD) 1/2 (Haziran 2001), 5.

⁴ Şanlıurfa iline 15 km uzaklıkta yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkan Göbeklitepe, inançların ortaya çıktığı zamanın izlerini taşımaktadır. Yapılan çalışmalarda şu ana kadar yirmi tapınak tespit edilmiştir. Göbeklitepe 2011'de Unesco tarafından Dünya Mirası Geçici Listesi'ne girmiştir. Ortaya çıkan heykeller, ibadethaneler ve tarımsal ürünler insanların o dönemde de bir arada yaşadığını ve

Dünyanın birçok bölgesinde çeşitlilik ve farklılık artık bir norm haline almıştır. Rusya'da Afrika kökenliler, Çin'de Müslümanlar, Fransa'da Hindular, Sri Lanka'da Cermenler, Mısır'da Ortodokslar varlıklarını aynı toplum çatısı altında sürdürebilmektedir.⁵ Bu noktada toplum bireylerinin birlikte yaşamalarını sağlayan bağın kan bağından ziyade kültürel aidiyet bilinci kazanımının olduğu ifade edilebilir. Farklı ırk, kimlik, karakter ve meşrep sahibi insanlar kültürel aidiyet bilinci kazanımı sayesinde kardeşçe yaşayabilmektedir. Çeşitli kimliklere sahip bireylerin kültürel aidiyet bilinci kazanımı noktasında göstereceği başarı, toplumsal beraberliğe ve mutlu bir birlikteliğe dönüşebilecektir.⁶

Yapılan birçok araştırmada insanın kültürel aidiyetinin oluşmasında, dini değerlerin oldukça etkili olduğu ortaya konulmuştur.⁷ Cami, medrese ve külliye gibi yapılarla mimari yönden; tasavvuf musikisi alanında bestelenen ilahi türü eserlerle musiki yönünden; naat, münacaat ve mevlit türü eserlerle edebî yönden ve düğün, bayram ve cenaze töreni gibi uygulamalarla gelenek ve görenek yönünden din, kültüre birçok değer aktarabilmektedir. Bu durum toplumlar için dini değerlerin vazgeçilmez bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Bu noktada içerisinde yaşanan kültürü büyük oranda inşa etmiş olan dini yapıyı yetişen nesle tanıtmak, toplumların en temel amaçlarından birisi olmalıdır.⁸ Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri bir inanca sahip olsun veya olmasın milyonlarca öğrenciye kültürün en temel oluşturucularından birisi olan dini değerleri tanıtmak noktasında benzersiz bir imkâna sahiptir.

2018 yılında Millî Eğitim Bakanlığı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programını değiştirmiştir. Hazırlanan programın nihai hedefi "*liseyi bitiren öğrencilerin, ilkokulda ve ortaokulda edindikleri yeterlikleri geliştirerek, kültürel değerleri özümseyip hayat tarzına dönüştürebilen, üretken ve aktif vatandaşlar olarak vatanımızın iktisadî, sosyal ve kültürel ilerlemesine katkıda bulunan insanlar olmaları*"⁹ olarak belirtilmiştir. Bu amaçla öğretim programında; adalet, dürüstlük, çalışkanlık, öz denetim, sabır, saygı, sevgi,

---

bu yönüyle bazı kültürel değerlere sahip olduğunu göstermesi bakımından anlamlıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Göbeklitepe Özellikleri Nedir?" (Erişim:19 Ağustos 2019),

<https://www.aysetolga.com/gobeklitepe-15-maddede-dunyanin-en-eski-tapinagi>

⁵ Ninian Smart, Çev. Yusuf Gökalp, "Din ve Küreselleşme", *Dini Araştırmalar* 6/17 (Haziran 2003), 374.

⁶ Gurminder K. Bhambra, "Culture, Identity And Rights: Challenging Contemporary Discourses Of Belonging", *Discover The World's Research*, 19/27 (January 2006), 40.

⁷ Suat Cebeci, Milli Kimlik Bağlamında Din- Kültür İlişkisi", *Akademik İncelemeler Dergisi (AİD)* 3/2 (Ağustos 2014),1.

⁸ Hüseyin Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 80.

⁹ MEB, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı, 1-2.

sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik gibi konulara yer verilmiştir.¹⁰ İşte bu noktada çalışmanın merkezinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin bireye kültürel aidiyet bilinci kazandırması açısından rolü yer almaktadır. Şayet bu dersler öğrencilere kültürel aidiyet bilinci kazandırıyorlarsa bunun ne oranda gerçekleştiği de yine üzerinde durulacak bir alan olacaktır. Çalışmada kültürel aidiyet bilinci kazandırması yönüyle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin incelenmesinin temel gerekçesi, bu derslerin bireyin yaşadığı topluma kültürel aidiyet bağı oluşturması noktasında büyük bir imkân sunduğunun düşünülmesidir. Çünkü ortaöğretim çağındaki gençler arasında kültürel aidiyet bilinci kazanımının elde edilememesinden kaynaklı yaşanan problemlerin çözümünde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin oluşturacağı zeminin yararlar için büyük öneme sahip olduğu düşünülmektedir.

Konuyla ilgili literatürde yer alan eserler incelendiğinde Murtaza Korlaelçi tarafından kaleme alınan "Din Kültür İlişkisi"¹¹ isimli kitapta dinin kültürel yapıya olan etkileri üzerinde durulmuştur. Din ve kültürün çok boyutlu ilişkisinin ele alındığı eserde dini yapının insan yığınlarını toplum haline getirmesinden de söz etmektedir. "Kültürel Kimlik ve Eğitim"¹² başlığıyla yayınlanan makalede Asude Bilgin ve Aynur Oksal kültürel kimlik ile öğrenme arasındaki ilişkiyi değerlendirmeye çalışmıştır. Kültürel kimlik üzerine birçok bilim insanının değerlendirmelerinin de aktarıldığı çalışmada ırksal ayrılıkların kimlik oluşturmadaki etkileri ele alınmıştır. Mustafa Arslan tarafından "Kültürel Bağlamda Din"¹³ adıyla yayınlanan makalede kültür ve din arasındaki kopmaz bağ üzerinde durulmuştur. Dinin ve kültürün semboller üzerinden varlıklarını devam ettirdiklerinin de belirtildiği çalışmada dinin, sosyal bir kurum olarak toplumu ayakta tutan dinamiklerin başında geldiği belirtilmiştir. "Milli Kimlik Bağlamında Din- Kültür İlişkisi"¹⁴ başlığını taşıyan makalede Suat Cebeci toplumsal yapının iki önemli değeri olan din ve kültür olgularını hem içerik hem de işlevsel yönü itibarıyla değerlendirmeye çalışmıştır. Ünver Günay tarafından kaleme alınan ve "Çağdaş Türkiye'de Din, Toplum, Kültür, Gelenek ve Değişme"¹⁵ isimli kitapta toplumların geleneksellikten sanayi toplumuna, oradan modern,

¹⁰ MEB, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı, 8.

¹¹ Murtaza Korlaelçi, "Din Kültür İlişkisi", *Felsefe Dünyası*, 8/42 (Temmuz 1993), 35-47.

¹² Asude Bilgin- Aynur Oksal. "Kültürel Kimlik ve Eğitim", *Academy Journal of Educational Sciences* 2/1 (Haziran 2018), 82-90.

¹³ Mustafa Arslan, "Kültürel Bağlamda Din", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4 / 4 (Ağustos 2004), 189-205.

¹⁴ Cebeci, "Milli Kimlik Bağlamında Din- Kültür İlişkisi", 2-3.

¹⁵ Günay, "Çağdaş Türkiye'de Din, Toplum, Kültür, Gelenek ve Değişme", 1-38.

ultra modern ve postmodern toplumlara oradan da bilgi ve iletişim toplumuna evrilmesinin zihinsel kodları üzerinde durulmuştur. Bu değişimlerim birçok toplumu derinden etkilediği ve bu değişime direnenlerin yok olduğu üzerinde de durulan çalışmada din, toplum, kültür, gelenek ve değişme kavramları üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. "Kültür ve Eğitim"¹⁶ başlığıyla yayınlanan kitapta Bozkurt Güvenç eğitim ve kültür ilişkisi üzerine yoğunlaşmıştır. Üniversite eğitimiyle ilgili olarak ayrıntılı bir bölümün de bulunduğu çalışma, Avrupa'daki eğitim sistemi hakkında da bilgi vermektedir. Muhiddin Okumuşlar ve Sümeyra Bilecik tarafından birlikte yayınlanan "Kültürel Din Pedagojisi"¹⁷ isimli makalede kültürel pedagoji ve kültürel din pedagojisi kavramları tanıtılmış ve Türkiye'de kültürel din pedagojisi geliştirmede temel meseleler tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan incelemelerde din ve kültür alanında birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin kültürel aidiyet bilinci kazandırması üzerine müstakil herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Araştırmanın bu yönüyle literatüre katkı sağlaması düşünülmektedir.

1. Kuramsal Çerçeve

1.1. Kültürel Aidiyet

Kültürel aidiyet; toplumun kültürel yapısını belirleyen bilgiyi, inancı, değeri, tutumu, gelenekleri ve yaşam tarzlarını ileten ve telkin eden gruplara resmi veya gayri resmi üyelikten türeyen bir benlik hissi olarak tanımlanabilir.¹⁸ Bu bağlamda kültürel aidiyetin bilişsel temel üzerine inşa edilen duyuşsal bir yönünün olduğu söylenebilir. Kültürel aidiyet kavramı, son zamanlarda hem bir ilgi odağı hem de çeşitli söylemlerin konusu haline gelmiştir. Eğitim politikaları, siyaset, ekonomi ve mültecilik konularıyla birlikte birçok alanda gündeme gelen kültürel aidiyet kavramı, küreselleşme ve sosyal hayattaki hızlı değişimle birlikte, özellikle sosyal-bilimcilerin ilgisini çekmekte ve toplumsal alanda her geçen gün varlığını daha fazla hissettirmektedir.¹⁹

Kendisini içerisinde bulunduğu kültürel bir yapıya ait hisseden insan, güven duygusuyla yalnızlığın getireceği problemlerden korunabilir. Sevinçlerin

¹⁶ Bozkurt Güvenç, *Kültür ve Eğitim* (Ankara: Gündoğan yayınları, 1995).

¹⁷ Muhiddin Okumuşlar- Sümeyra Bilecik, "Kültürel Din Pedagojisi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/3 (Aralık 2019), 1279-1292.

¹⁸ Aloys Prinz, Migration, Cultural Identity and Diasporas An Identity Economics Approach, *IZA Journal of Development and Migration*, 10/1 (June 2019), 3.

¹⁹ M. Fuat Levendoğlu, "Küresinliler Örneğinde Kültürel Kimliğin Antropolojik Analizi", *Antropoloji* / 31 (Haziran 2016), 121.

paylaşılarak çoğaldığı, üzüntülerin de paylaşılarak azaldığı bir dünyada duygu paylaşımı insan için bir ihtiyaçtır. Kendisini herhangi bir kültürel yapıya ait hissetmeyen bireyin giderek yalnızlaşarak içinden çıkamayacağı buhranlara girmesi olasıdır. Günlük hayatta hemen herkesin yaşadığı sevinç, üzüntü, kızgınlık ve heyecan gibi duygular sosyal bir ortamda yaşanabilirse anlamlı olur. Aksi durumda kimseyle paylaşamayan bu duygular kültürel aidiyet bilinci kazanamamış insanlara duygusal olarak zarar verebilmektedir.

Aynı toprak üzerinde yaşamak, aynı dili konuşmak, aynı sevinçleri ve üzüntüleri paylaşmak, aynı müziklerle duygulanmak, aynı ibadetlerde buluşmak ve aynı tarihsel birlikteliğe sahip olmak gibi olgular insanlara kültürel aidiyet bilinci kazandırabilen ve böylece toplumsal birliği tesis etmeye katkısı olabilecek değerlerdir. Bu değerler sayesinde insanlar birbirleriyle yaklaşabilir ve sağlam iletişim köprüleri kurabilir. Aksi durumda bu değerlerden uzak kalan bireyler, toplumsal bağları zayıflayarak kendilerini buldukları kültüre yabancı hissedebilecektir.

Kültür ve din arasında karşılıklı ve ayrılmaz bir ilişki vardır.²⁰ Bu noktada kültürel aidiyet bilinci kazanımında dini değerlerin önemli etkisi olduğu belirtilebilir. Toplumumuzda kültürel değerlerle çatışan hırsızlık, yalan, kumar, alkol ve uyuşturucu gibi birçok zararlı davranış, aynı zamanda İslam'ın da yasakları arasındadır. İslam'ın korunmasını emrettiği değerler olan akıl, din, can, mal ve neslin muhafazası, bireyin kültürel aidiyet bilinci kazanması bakımından oldukça önemlidir. Alkol ve uyuşturucunun yaygın olduğu, dini değerlerin önemsizmediği, insan hayatının önemsizleştiği, hırsızlığın ve zinanın yayıldığı toplumlarda bireylerin kültürel aidiyet bilinci kazanması oldukça zordur.

1.2. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ilkökul 4. sınıftan ortaöğretim 12. sınıfa kadar her sınıf seviyesinde haftada iki ders olarak okutulan zorunlu dersler arasındadır. Bu derslerin, genel eğitim içerisinde bireylere milli, manevi, ahlaki, insani ve kültürel değerler kazandırmak gibi hedefleri bulunmaktadır. Bu değerler sayesinde bireyler, buldukları topluma aidiyet bağlarıyla bağlanabilmekte ve bu da sağlıklı toplumların oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Kültürün yetişen nesillere aktarımının sistemli bir program dâhilinde gerçekleşmesinin amaçlandığı bu dersler öğretim programında vurgulanan

²⁰ Mustafa Arslan, "Kültürel Bağlamda Din". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4 / 4 (Ağustos 2004), 189.

ifadesiyle öğrencilere “milli, ahlaki, insani ve kültürel değerleri benimsetmeyi²¹” hedeflemektedir. Bu anlamıyla DKAB dersleri bireylerin kültürel aidiyet bilinci kazanmalarına katkı sunabilecek potansiyele sahiptir.

Kültürün, yeni yetişen nesle aktarımının en etkili aracı şüphesiz ailedir.²² Aile ile başlayan kültürlenme süreci okulla güçlenerek devam eder. İlk çocukluğun sonuyla birlikte okul hayatına başlayan birey, artık ailesinin haricinde başka insanlarla da hayatı paylaşmak durumundadır. Okul hayatı bireye birçok kültürel zenginlik sunar. Böylece insan daha önce tanımadığı ve kendisi gibi olmayan insanlarla karşılaşmış ve kültürel zenginliklerle yüzleşmiş olur. Böylece toplumsal çözümlerin ve sosyal buhranların önüne geçilebilir. Bu noktada Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin kültürel aidiyete katkı sunmak gibi önemli bir misyonu bulunmaktadır.²³ Bu dersler, toplumsal barışa tehdit olan ekonomik, siyasi, dini ve kültürel alanlarla ilgili tüm problemleri tek başına çözebilecek bir durumda olmasa da ekonomik programların, hukuk kurallarının ve siyasi projelerin üstesinden gelemeyeceği birçok alanda önemli bir role sahiptir.²⁴ Bu noktada Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin kültürel aidiyet bilinci kazandırmaya yönelik sahip olduğu potansiyel, eğitime yön veren insanlar tarafından göz ardı edilmemelidir.

2. Amaç

Araştırmanın amacı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi²⁵ derslerinin öğrencilere kültürel aidiyet bilinci kazandırmadaki rolünün tespit edilmesidir. Bu amaca yönelik olarak şu sorulara cevap aranmıştır:

Ortaöğretim kurumlarında okutulmakta olan DKAB dersinin öğrencilere kültürel aidiyet bilinci kazandırması yönüyle rolü nedir?

DKAB derslerinin öğrencilerin içerisinde bulunduğu kültürü tanıma, benimseme, koruma ve geliştirmeye olan etkisi ne düzeydedir?

Yöntem

Çalışmada öğrencilerin kültürel aidiyet bilinci kazanma amacına erişim düzeyleri Din Öğretiminde Kültürel Aidiyet ve Sorumluluk Bilinci Kazanma

²¹ MEB, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı, 8.

²² Korlaelçi, “Din Kültür İlişkisi”, 44.

²³ Fazıl Kula, *Kültür Aktarımı ve Kültürel Kimliğin Geliştirilmesi Konusunda Yöneticilerin, Öğretmenlerin, Öğrencilerin ve Velilerin Beklentileri, Görüşleri ve Önerileri*, (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017),10.

²⁴ Hüseyin Yılmaz, “Yaygın Din Eğitimi Kurumları ve Toplumsal Barış”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 / 2 (Aralık 2001), 351.

²⁵ Buradan itibaren Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, DKAB olarak belirtilecektir.

Amacına Erişim Düzeyi Ölçeğinden alınan verilerle tespit edilmesi amaçlanmıştır. Katılımcılardan veri toplanması 2019 yılının Eylül-Aralık döneminde gerçekleştirilmiştir. Araştırma yakınsak karma yöntemi ile desenlenmiştir. Yakınsak karma yöntem deseninin amacı, nitel verilerle nicel verileri birleştirmek ve araştırma problemini anlamak için elde edilen sonuçları kullanmaktır.²⁶

Bilimsel araştırmaların kalitesi, yararlanılan yöntemin ve verilerin amaca uygunluğuyla ve tutarlılığıyla doğru orantılıdır.²⁷ Bu bağlamda, eğitimle ilgili araştırmalarda, bilimsel ve sosyal bir gerçeği incelerken ölçek kullanmak ciddi avantajlar sunar.²⁸ Bu nedenle araştırmanın örneklem alanından ölçek uygulaması yoluyla veriler alınmış ve bu veriler Statistical Package for the Social Sciences 23 - SPSS Statistics (Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı) programıyla analiz edilerek tablolaştırma, yorumlama ve sonuç çıkarma yöntemleriyle değerlendirilmiştir.

2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Sivas il merkezinde öğrenim gören ortaöğretim 11 ve 12. Sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Sivas İl Milli Eğitim Müdürlüğü verilerine göre Sivas Merkez'de 2019-2020 eğitim öğretim yılı itibariyle örgün ortaöğretim kurumlarında 17.211 öğrenci bulunmaktadır. Bu sayıya İmam Hatip Liseleri ve özel okullar dâhil değildir. Araştırma evreninin 11 ve 12. sınıflar olarak belirlenmesinin sebebi, bu sınıf seviyedeki öğrencilerin ilkokul, ortaokul ve ortaöğretim 9 ve 10. sınıf DKAB programını tamamlamış olmaları olarak belirtilebilir. Ayrıca bilişsel olarak bu sınıf seviyelerindeki öğrencilerin alt sınıflara göre daha ileri durumda olmalarını da bir diğer neden olarak ifade edilebilir.

Ölçek uygulanmasındaki en temel hususlardan birisi örneklemin yeterli sayıda olması ve evreni temsil etme özelliğine sahip bulunmasıdır.²⁹ Literatür tarandığında 200 katılımcının orta, 300 katılımcının iyi olduğu belirtilmektedir. Katılımcıların 500'den fazla olması çok iyi, 1000'den fazla olması ise mükemmel

²⁶ John W. Creswell, *Eğitim Araştırmaları: Nicel ve Nitel Araştırmanın Planlanması, Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi*, çev. ed. H. Ekşi (İstanbul: Edam yayınları, 2017), 698.

²⁷ Rauf Arıkan, "Anket Yöntemi Üzerinde Bir Değerlendirme", *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi* 1 / 1 (Eylül 2018), 97.

²⁸ Hasan Aksu, "Eğitim Araştırmalarında Anket ve Mülakatlar", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13 / 1 (Nisan 2010), 201.

²⁹ Yasin Yiğit, "Din Öğretiminde Problem Çözme Becerisi Kazanma Amacına Erişim Düzeyi Ölçeği: Geçerlik Güvenilirlik Çalışması". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* / 47 (Ağustos 2018), 352.

olarak değerlendirilmektedir.³⁰ Bu noktada ölçeğin 1008 kişiye uygulanması evreni temsil etmesi ve güvenilir sonuçlar elde edilmesi bakımından oldukça önemli olduğu söylenebilir. Araştırmanın örneklemini Sivas il merkezinde bulunup aşağıda isimleri belirtilen okullarda öğrenim görenlerden tesadüfi olarak seçilmiş ve ölçeği cevaplamayı kabul etmiş 1008 öğrenciden oluşmaktadır. Ölçek yüz yüze görüşülerek uygulanmıştır. Öğrencilerin doğru yanıtlar vermeler istenmiş, cevap vermek istemeyerek ölçeğin tamamını boş bırakanların formları geçersiz sayılmıştır. Ölçekteki sorulardan birine bile cevap verilmesi, formun değerlendirmeye alınmasına yeterli sayılmıştır. Bu öğrencilerin seçildiği okullar ve bu okullarda ölçek uygulanan öğrenci sayıları şunlardır:

Sivas Fen Lisesi: 92 öğrenci.

Atatürk Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi: 179 öğrenci.

Şehit Üsteğmen Cemalettin Yılmaz Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi (Ticaret Lisesi): 109 öğrenci.

Kongre Anadolu Lisesi: 210 öğrenci.

Atatürk Anadolu Lisesi: 102 öğrenci.

Cumhuriyet Anadolu Lisesi: 89 öğrenci.

Dr. Sadık Ahmet Mesleki Eğitim Merkezi: 91 öğrenci.

Prof. Dr. Necati Erşen Sosyal Bilimler Lisesi: 136 öğrenci.

2.2. Araştırmaya Katılanların Nitelikleri

Araştırmaya Sivas Merkez’de öğrenim gören 17.211 ortaöğretim öğrencisinden 1008’i katılmıştır. Öğrencilerin cinsiyet dağılımına bakıldığında 45,4’ü kız, 54,6’sı erkektir. Katılımcıların %39,7’lik bölümünün Anadolu Liselerinde öğrenim gördüğü, %37,6’lık bir kesiminin ise Mesleki Eğitim veren liselerde öğrenimlerine devam ettiği görülmektedir. Öğrencilerin %13,5’lik bir kısmı Sosyal Bilimler Lisesi’nde öğrenimlerine devam ederken %9,2’lik bölümünün Fen Lisesi’nde öğrenim gördüğü belirlenmiştir. Katılımcıların 48,6’ı 11. Sınıf öğrencisiyken, 51,4’ü 12. Sınıf öğrencisidir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın veri toplamasına kaynaklık eden “*Din Öğretiminde Kültürel Aidiyet ve Sorumluluk Bilinci Kazanma Amacına Erişim Düzeyi Ölçeği*”³¹, Sivas ilinde 2019-2020 eğitim öğretim yılında ortaöğretim düzeyinde öğrenim gören

³⁰ Ezel Tavşancıl, *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2014), 51.

³¹ Yasin Yiğit-Hüseyin Kasım Koca, “Din Öğretiminde Kültürel Aidiyet ve Sorumluluk Bilinci Kazanma Amacına Erişim Düzeyi Ölçeği: Geçerlik Güvenilirlik Çalışması”, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / 14 (Aralık 2019), 112.

İmam Hatip Lisesi öğrencilerinden alınan veriler kullanılarak geliştirilmiştir. Beşli Likert tipinde hazırlanan ölçek, 26 madde kültürü benimseme ve teşvik etme, kültür sayesinde toplumsal uyum kazanma, kültürü tanıma ve koruma ve kültürü geliştirme olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin toplamda açıkladığı varyans %48.208, cronbach's alfa iç tutarlık katsayısı ise 0.90'dır. Çalışma sonucunda ortaya çıkan modelin uyum indeksleri $\chi^2/sd=2.861$, RMSEA=.061, RMR=.053, SRMR=.045, GFI=.880, AGFI=.856, CFI=.910, TLI=.900, IFI=.910 şeklindedir. Bu sonuçlara göre ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

3. Bulgular ve Yorumlar

3.1. Kültür Sayesinde Toplumsal Uyum Kazanma

Tablo 1: Kültür Sayesinde Toplumsal Uyum Kazanma

DKAB Dersleri Sayesinde	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Tamamen Katılmıyorum	Kayıp veri	Toplam	$\bar{x}$ Ortalama
İslâm kültürüne Ait Giyim Kuşam Şeklini Bilme	5,3	6,1	13,1	39	36	0,5	100	3,94 İyi Seviyede
Tanıdıkları Hastalandıklarında Onları Ziyaret Etme	4,6	8,7	10,3	36,5	39,7	0,2	100	3,99 İyi Seviyede
Dinî bayramlarda yakınlarını ziyaret etme	4,5	6,4	6,5	28,6	54,1	0,1	100	4,21 Çok İyi
Toplumun Genel Ahlâk Kurallarına Uyma	3,6	5,6	10,5	46,3	33,6	0,4	100	4,01 Çok İyi
Yakını Vefat Eden Tanıdıklarına Taziye Ziyaretinde Bulunma	4,6	6,3	10,4	37,1	40,7	0,9	100	4,03 Çok İyi

İslâm Geleneğindeki Yemek Adabını Bilme	3,8	5,8	14,1	37,8	37,6	0,3	100	4,00 Çok İyi
Doğal Çevreyi Korurum	3,8	4,3	7,8	37,9	45,9	0,4	100	4,17 Çok İyi

Tablo incelendiğinde her dört katılımcıdan üçünün İslam kültürüne ait olan giyim kuşam kurallarını bildiği ortaya çıkmaktadır. Halkının çoğu Müslüman olan bir toplumda İslam kültürüne uygun kıyafet şekillerinin bilinmesinin bu oranda çıkması normal olarak değerlendirilebilir. Öte yandan öğrencilerden %11,4'lük bir grubun İslam kültürüne ait olan kıyafet biçimlerini bilmediği de tablodan çıkan bir diğer sonuçtur. Katılımcıların tümünün verdiği cevapların ortalaması değerlendirildiğinde 3,94'lük bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Oldukça iyi olarak değerlendirilebilecek bu oran İslam kültürüne ait olan giyim kuşam kurallarının bilinirliği açısından önemlidir.

Tabloda öğrencilerin %76,2'sinin hastalanan yakınlarını ziyaret ettiği görülmektedir. Oldukça iyi bir oranda öğrencinin hasta ziyareti gibi bir konuda olumlu cevap vermesi toplumsal bütünleşme açısından memnuniyet vericidir. Diğer taraftan %13,3'lük bir grubun hasta ziyaretlerine önem vermiyor oluşu ise tabloda ortaya çıkan bir başka sonuçtur. Katılımcıların tümünün hasta ziyareti konusundaki ortalaması 3,99'dur. Bu oran İslam kültürünün toplumda hasta ziyaretiyle ilgili hassasiyetlerinin yaşatılması bakımından oldukça iyi olarak değerlendirilebilir.

Tablodan öğrencilerin %82,7'sinin dini bayramlarda yakınlarını ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Oldukça yüksek bir oranda katılımcının dini bayramlarda yakınlarını ziyaret etmesi toplumsal birlik beraberliğin tesisi noktasında sevindiricidir. Öte yandan %10,9'luk bir öğrenci grubunun ise bu konuda gereken davranışları göstermiyor oluşu da bir başka veridir. Bu konuda katılımcıların ortalaması 4,21 seviyesinde olup, öğrencilerin dini bayramlarda yakınlarını ziyaret etme yönünden davranış sahibi olmaları çok iyi olarak değerlendirilebilir.

Öğrencilerin toplumda var olan genel ahlâk kurallarına uyma hususunda oldukça iyi durumda olduğu görülmektedir. Katılımcıların %79,9'u bu konuda olumlu görüş belirtmişlerdir. Toplumsal huzurun temelini de oluşturan ahlaki davranışların, gençler arasında genel kabul gördüğü, araştırmada ortaya çıkmaktadır. Öte yandan %9,4'lük bir grup ise toplumdaki genel ahlâk kurallarına uymadıklarını ifade etmiştir. Katılımcıların genel ortalaması ise 4,01

seviyesindedir. Oldukça iyi olan bu seviye toplumsal huzurun tesisi noktasında önemli olduğu belirtilebilir.

Yakını vefat eden tanıdıklarına taziye ziyaretinde bulunma konusunda öğrencilerin %77,8'i olumlu görüş belirtmişlerdir. Oldukça yüksek bir oranda katılımcının taziye ziyaretine önem vermesi toplumsal birliğin sağlanması noktasında sevindiricidir. %10,9'luk bir öğrenci grubu ise bu konuda olumsuz görüş belirterek taziye ziyaretlerine gitmediklerini ifade etmiştir. Ortalama olarak yakını vefat eden tanıdıklara taziye ziyaretinde bulunma oranı ise 4,03'tür. Çok iyi olarak değerlendirilebilecek bu oran toplumda İslam kültürünün yaşanması hususunda oldukça önemlidir.

Tabloya göre her 4 öğrenciden 3'ünün İslâm geleneğindeki yemek adabını bildiği görülmektedir. %9,6'lık bir öğrenci kesimi ise bu konu hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadığını belirtmiştir. Katılımcıların tümünün ortalaması ise 4,00'tür. Çok iyi olarak değerlendirilebilecek bir orandaki katılımcının İslâm geleneğindeki yemek adabını bilmesi, İslam kültürünün yaşadığımız bölgede hayat bulması bakımından oldukça önemlidir.

Katılımcıların 83,4'ünün doğal çevreyi koruma noktasında bilinçli olduğu görülmektedir. Oldukça yüksek bir orandaki öğrencinin bu bilinçle hareket etmesi gelecek için sevindiricidir. Ancak öğrencilerin %8,2'sinin doğal çevreyi koruma konusunda istekli olmaması diğer bir sonuçtur. Katılımcıların ortalaması ise 4,17 olarak belirlenmiştir. Bu noktada öğrencilerin doğal çevreyi koruma noktasındaki olumlu yaklaşımı çok iyi olarak değerlendirilebilir.

3.2. Kültürü Benimseme ve Teşvik Etme

Tablo 2: Kültürü Benimseme ve Teşvik Etme

DKAB Dersleri Sayesinde	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Kayıp veri	Toplam	$\bar{x}$ Ortalama
Tv'de Değerlerimize Uygun Prog. İzlenilmesini Teşvik Etme								3,11 Orta Düzeyde
Başkalarını İslâm Kültürüne Uygun Müzikleri Dinlemeye	13,8	15	30,3	26,5	13,8	0,6	100	2,53 Düşük Seviyede

Teşvik Etme								
								3,30
Konuşmalarında Dini İfadeler Kullanma	9,5	14,6	27,8	31,3	16,3	0,5	100	Orta Düzeyde 2,92
Evini Dini Semboller İçeren GörSELLERLE Süslemeye Önem Verme	16,1	19,7	29,6	21,8	11,9	0,9	100	Düşük Seviyede
Giyim Kuşamda İslâm Kültürüne Uygun Olanı Tercih Etme	13,7	12,9	25,8	29,1	17,4	1,1	100	3,23 Orta Düzeyde
Eğlenmek Amacıyla İslâm'a Uygun Alternatifler Geliştiririm	18,6	19,7	37,8	15,6	7,8	0,5	100	2,75 Düşük Seviyede
Başkalarını İslâm Kültürü'ne Uygun Giyinmeye Teşvik Etme	21,9	21,2	26,5	18,6	11,1	0,7	100	2,75 Düşük Seviyede

Tablo incelendiğinde katılımcıların %40,3'ü televizyonda kültürel değerlere uygun programların izlenilmesini teşvik etme konusunda olumlu görüş belirtmiştir. %30,3 oranında bir öğrenci grubu fikrim yok derken geri kalan %28,8'lik bir kesim bu konuda olumsuz yanıt vermiştir. Katılımcıların tümünün ortalaması 3,11'dir. İslam kültürüne uygun değerlerin toplumun her kesimine ulaşmasının önemi göz önünde bulundurulduğunda olması gereken seviyenin altında olan bu oran, orta düzey olarak değerlendirilebilir.

Başkalarını İslâm kültürüne uygun müzikleri dinlemeye teşvik etme konusunda öğrencilerin sadece %20,6'lık bir kısmı olumlu cevap vermiştir. Bu durum gençlerin çoğunluğunun müzik konusunda kültürel hassasiyetinin olmadığını göstermesi bakımından manidardır. %30,3'lük bir öğrenci grubu fikir

beyan etmezken öğrencilerin %22,6'lık bir kesimi, başkalarını İslâm kültürüne uygun müzikleri dinlemeye teşvik etme konusunda katılmıyorum cevabını vermiştir. %25,7'lik bir öğrenci grubu kesinlikle katılmıyorum diyerek bu konuda net bir fikir beyan etmiştir. Diğer bir ifadeyle 488 kişilik bir katılımcı grubunun, başkalarını İslâm kültürüne uygun müzikleri dinlemeye teşvik etmediği tablodan çıkan bir diğer sonuçtur. Katılımcıların bu soruya verdikleri cevapların ortalaması ise 2,53'tür. Bu madde, ölçeğin tüm maddeleri içerisinde en düşük ortalamaya sahip maddesidir.

Konuşmalarda dini ifadeler kullanma ile ilgili veriye bakıldığında öğrencilerin %47,6'sının konuşmalarında dini ifadeler kullandığı ortaya çıkmaktadır. %27,8'lik bir öğrenci grubu bu konuda fikir bildirmezken, %24,1'lik bir öğrenci topluluğu ise konuşmalarında dini ifadeler yer vermediğini belirtmiştir. Katılımcıların bu konudaki ortalaması ise 3,30 olarak hesaplanmıştır. Dinin günlük yaşamdaki yansımalarından olan konuşmadaki ifadeler, dini yapının hayattaki yansımaları hakkında ipuçları vermektedir. Öğrencilerin ancak yarıya yakın kısmının konuşmalarında dini ifadeler yer verdiğini belirtmesi, orta düzeyde bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Bu noktada başta DKAB öğretmenleri olmak üzere din adına konuşan herkesin, bilhassa gençlerin kendilerini ifade edebileceği ve benimseyebileceği bir din dili kullanmalarının büyük bir ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Tabloya bakıldığında katılımcıların %33,7'si evimi dini semboller içeren görsellerle süslemeye önem veririm demiştir. Yaklaşık her 3 öğrenciden 1'inin verdiği bu cevap dini sembollerin evlerde çok fazla kullanılmadığının bir yansımasıdır. Katılımcıların %35,8 'i bu konuda olumsuz bir tutum takınırken, 299 öğrenci ise evimi dini semboller içeren görsellerle süslemeye önem veririm sorusuna fikrim yok karşılığını vermiştir. Katılımcıların ortalaması ise 2,92 olmuştur. Bu sonuç öğrencilerin evlerini dini semboller içeren görsellerle süslemeye önem verme konusunda genel olarak düşük seviyelerde olduklarını göstermektedir.

Giyim kuşamda İslam kültürüne uygun olanı tercih etme hususunda öğrencilerin %46,5'i olumlu cevap verirken katılımcıların %26,6'sı ise bu konu hakkında olumsuz dönüş yapmıştır. 261 öğrenciye karşılık gelen %25,8'lik bir grup öğrenci ise fikir beyan etmemiştir. Giyim kuşamda İslam kültürüne uygun olanı tercih etme konusunda katılımcıların ortalaması 3,23'tür. Konunun önemi göz önünde bulundurulduğunda oldukça yüksek olması beklenen oranların sonuç itibarıyla orta düzeyde bir ortalamaya karşılık gelmesi yetişen neslin hayatına İslam kültürünün yansıması konusunda dikkat çekicidir.

Tabloya göre öğrencilerin %23,4'ü eğlenmek amacıyla İslâm'a uygun alternatifler geliştirdiğini belirtmiştir. Katılımcıların %37,8'i fikrim yok derken %38,3'ü ise bu konuda olumsuz tutum sergilemiştir. Tüm öğrencilerin ortalaması 2,75 seviyesinde kalmıştır. Düşük seviyedeki bu sonuçlar gençlerin dünyalarında İslam kültürüne ait olan eğlence isteklerinin çok fazla yer bulmadığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Tablo incelendiğinde katılımcıların %29,7'si İslam kültürüne ait olan kıyafetleri başkalarının da giyinmesini teşvik etme noktasında bir gayret içerisinde olduğu görülmektedir. Hayli düşük olan bu orana karşı öğrencilerin %43,1'i bu konuda olumsuz tutum belirtirken, %26,5'i ise fikir beyan etmemişlerdir. Katılımcıların tümünün ortalaması ise 2,75'dir. Genel olarak katılımcıların İslam kültürüne ait olan kıyafetleri başkalarının da giyinmesine teşvik etme konusunda düşük seviyede kaldığı söylenebilir. Bu durum, insanların dilediğini giyme özgürlüğü kapsamında ele alındığı takdirde olumlu olabileceği ifade edilebilir. Diğer taraftan bu sonuçlar İslam kültürünün yayılması noktasında olumsuz bir durum olduğu da belirtilebilir.

3.3. Kültürü Koruma ve Geliştirme

Tablo 3: Kültürü Koruma ve Geliştirme

DKAB Dersleri Sayesinde	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Kayıp veri	Toplam	$\bar{x}$ Ortalama
Farklı Kültürlerin Olumlu Özelliklerinin Kültürümüze Taşınması İçin Gayret Etme İslâm Kültürü'nde Var Olan Değerlerin Toplumda Yaygınlaşması İçin Yeni Yollar Bulmaya Çalışma	7,3	12,8	31,1	30,9	17,2	0,7	100	3,38 Orta Düzeyde
	8,1	12,7	39	27,6	11,8	0,8	100	3,22 Orta Düzeyde

Ülkemiz İnsanının									3,75
Farklı Kültürlerle Bir	5,9	8	19,9	36,4	29,5	0,3	100		İyi Seviyede
Arada Barış									
İçerisinde									
Yaşamaları İçin									
Çalışma									
Okumayı Seven Bir									3,54
Toplum Olmamız	7,3	9,8	26,4	32,8	23,1	0,6	100		İyi Seviyede
İçin Çalışma									
Toplumumuzda									3,44
Yürütülen Bilimsel	6,1	12,1	30,3	33,2	17,6	0,7	100		Orta
Faaliyetlerin									Düzeyde
Geliştirilmesi İçin									
Katkıda Bulunma									

Tablo incelendiğinde öğrencilerin %48,1'inin farklı kültürlerin olumlu özelliklerinin yaşadıkları kültüre taşınması için gayret gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin %31,1'i ise bu konuda fikir beyan etmemiştir. Olumsuz cevap verenlerin oranı %20,1 olarak görünmektedir. Bununla birlikte farklı kültürlerin olumlu yönlerinin transfer edilme gayreti noktasında tüm katılımcıların ortalaması 3,38'dir. Orta düzey olarak değerlendirilebilecek bu oranın daha üstlere çıkması kültürel zenginliğin artması adına olumlu bir gelişme olacaktır.

İslâm kültüründe var olan değerlerin toplumda yaygınlaşması için yeni yollar bulmaya çalışma konusunda öğrencilerin %11,8'i kesinlikle katılıyorum diyerek oldukça net bir fikir beyan etmişlerdir. %27,6'lık bir dilim ise katılıyorum diyerek bu konudaki hassasiyetlerini belirtmiştir. %39'luk bir grup katılımcı fikir bildirmemiştir. %20,8'lik bir paya sahip öğrenci topluluğu ise İslâm kültüründe var olan değerlerin toplumda yaygınlaşması için yeni yollar bulmaya çalışma konusunda isteksiz olması tablodan elde edilen bir diğer sonuçtur. Katılımcıların genel ortalaması ise 3,22'de kalmıştır. Orta düzey olarak değerlendirebilecek bu oran İslâm kültüründe var olan değerlerin toplumda yaygınlaşması noktasında artması beklenen bir orandır. Çünkü İslam dininde emribilmaruf ve nehyi anilmünker anlayışı vardır. Fakat bu dini anlayış gençler arasında fazla makes bulmamıştır.

Katılımcıların farklı kültürlerle bir arada barış içerisinde yaşamaları için çalışma konusunda 665 kişisi olumlu görüş bildirmiştir. %65,9'a tekabül eden bu

orandaki öğrenci grubu, toplumsal beraberliğin teminatı durumundaki bu yaklaşımlarıyla istenilen bir tavır ortaya koymaktadır. 201 öğrenci bu konuda fikir beyan etmezken %13,9'luk dilime karşılık gelen 141 öğrenci ise ülke insanının farklı kültürlerle bir arada barış içerisinde yaşamaları için herhangi bir çaba göstermediğini belirtmiştir. Tabloda görüldüğü gibi katılımcıların bu konudaki yeterlik algılarının ortalaması 3,75'dir. Bu sonuca göre katılımcıların ülke insanının farklı kültürlerle bir arada barış içerisinde yaşamaları için çalışma noktasındaki yaklaşımları iyi düzeydedir. Bu veri daha önce yöneltilen "Başkalarını İslâm Kültürüne Uygun Müzikleri Dinlemeye Teşvik Etme" ve "Başkalarını İslâm Kültürü'ne Uygun Giyinmeye Teşvik Etme" başlıklarına verilen cevaplardaki düşük oranlarla da uyumluluk göstermektedir. Nitekim farklı kültürlerle bir arada barış içerisinde yaşamının bir yolunun da başka kültürleri olduğu gibi kabul etmekten geçtiği söylenebilir.

Tabloya göre öğrencilerin %55,9'u okumayı seven bir toplum olmak için çalışırım demiştir. %26,4'lük bir öğrenci grubu bu konuda fikir belirtmezken %17,1'lik bir öğrenci kesimi ise okumayı seven bir toplum olmak için çalışmaya konusunda olumsuz görüş bildirmiştir. Katılımcıların ortalaması 3,54 seviyesindedir. Okumanın, toplumumuzu getireceği noktaların önemi göz önünde bulundurulduğunda bu seviye, iyi olarak değerlendirilebilir.

Toplumda yürütülen bilimsel faaliyetlerin geliştirilmesi için katkıda bulunma sorusuna katılımcıların %50,8'i olumlu cevap vermiştir. Diğer taraftan katılımcıların %18,2'si bu tip bilimsel faaliyetlerin içerisinde yer almak istemediğini belirtmiştir. %30,3 ise herhangi bir fikrinin olmadığını ifade etmiştir. Katılımcıların tümünün ortalaması ise 3,44 olmuştur. Bu durum toplumun bilimsel faaliyetlerin geliştirilmesine duyduğu ihtiyaç noktasında ele alındığında orta düzey olarak değerlendirilebilir.

3.4. Kültürü Tanıma

Tablo 4: Kültürü Tanıma

DKAB Dersleri Sayesinde	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Kayıp veri	Toplam	$\bar{x}$ Ortalama
Din ve Kültür Arasındaki İlişkiyi Açıklayabilme	3,5	5,5	16,7	47,2	26,5	0,6	100	3,89 İyi Seviyede

İslâm Kültürünü Yaşatmaya Çalışma	5,8	6,9	17,6	38	30,5	1,2	100	3,81	İyi Seviyede
İslâm Kültürünün Gelişim Sürecini Bilirim	3,7	6,8	24,7	44,8	18,8	1,2	100	3,68	İyi Seviyede
İslâm Kültürü'ne Ait Değerleri Korumak İçin Her Türü Fedakârlığı Yapma	7,7	6,9	23,4	31,9	29,7	0,4	100	3,69	İyi Seviyede
İslâm Kültürü'ne Ait Değerleri Diğer Kültürlerden Kolaylıkla Ayırt Edebilme	4,3	5,1	12,9	41,2	36,1	0,4	100	3,99	İyi Seviyede
İslâm Kültürüne Ait Mimari Eserleri Tanırım	5,3	9,9	25,7	38,9	19,5	0,7	100	3,57	İyi Seviyede
Kültürümüzün Yabancı Kültürlerden Olumsuz Etkilenmesi Sebebiyle Kaygılanırım	9,3	10,1	22	30,1	28,2	0,3	100	3,58	İyi Seviyede

Tablo incelendiğinde katılımcıların %73,7 'sinin din ve kültür arasındaki ilişkiyi açıklayabildiği ortaya çıkmaktadır. Yaklaşık her dört katılımcıdan üçünün bilişsel seviyede din ve kültür kavramları arasındaki ilişkiyi fark ediyor olması memnuniyet vericidir. Katılımcıların %9'u din ve kültür arasındaki irtibatı fark edemediği de ortaya çıkan bir başka sonuçtur. Katılımcıların bu konudaki ortalaması ise 3,89'dur. Buna göre öğrencilerin toplumsal hayatta karşılaştıkları herhangi bir değerini dini kaynaklı bir değer mi yoksa kültüre ait bir değer mi olduğu noktasındaki seviyeleri iyi olarak değerlendirilebilir.

Tabloya göre katılımcıların %69,3'ü İslam kültürünü yaşatmaya çalışma konusunda oldukça istekli durumdadır. Bu veri İslam kültürünün yaşanılan topraklarda devamlılığını sağlayabilmesi noktasında memnuniyet vericidir. Öğrencilerin %12,7'si ise bu konuda olumsuz cevap vermişlerdir. 129 öğrenciye karşılık gelen ve hiç de azımsanmayacak orandaki bu öğrencilerin İslam kültürünü yaşatma konusundaki negatif tutumları, üzerinde düşünülmesi

gereken bir durumdur. Genel olarak katılımcıların bu konudaki ortalaması ise 3,81 olmakla birlikte iyi olarak değerlendirilebilir. Genel olarak öğrencilerin İslam kültürünü yaşatmaya çalışma konusunda istekli olmaları "Başkalarını İslâm Kültürüne Uygun Müzikleri Dinlemeye Teşvik Etme" ve "Başkalarını İslâm Kültürü'ne Uygun Giyinmeye Teşvik Etme" başlıklarına verilen cevaplardaki düşük oranlarla çelişiyor gibi görülebilir. Ancak öğrencilerin genelinin müzik ve giyim konusunda ortaya koydukları düşük oran, İslam kültürü gibi çok boyutları olan bir değerın tamamını kuşatamayacağı söylenebilir.

Tablo incelendiğinde katılımcıların %63,6'sının İslam kültürünün gelişim sürecini bildiği ortaya çıkmaktadır. Yaklaşık her üç öğrenciden ikisinin İslam kültürünün hangi aşamalardan geçtiğinin bilgisine sahip olması sevindiricidir. Ancak %24,7 oranındaki katılımcının bu konuda fikir beyan etmemesi ve olumsuz cevap vermesi DKAB derslerinin İslam kültürü üzerindeki konu yoğunluğunun artırılmasını gerekli kılmaktadır. Katılımcıların bu konudaki ortalaması ise 3,68'dir. Buna göre öğrencilerin genelinin İslam kültürünün gelişim sürecini bilişsel seviyede özümsemiş olma seviyesi iyi olarak değerlendirilebilir.

İslâm kültürüne ait değerleri korumak için her türlü fedakârlığı yapma konusunda öğrencilerin %61,7'si olumlu görüş bildirmişlerdir. Toplumsal beraberliğin zeminini teşkil eden kültüre ait değerleri korumak için her türlü fedakârlığı yapma isteğinin bu seviyede çıkması oldukça memnuniyet vericidir. Öte yandan 236 öğrenci bu konuda fikrim yok cevabını verirken 148 öğrenci olumsuz cevap vermişlerdir. Katılımcıların ortalaması ise 3,69'dur. İslâm kültürüne ait değerleri korumak için her türlü fedakârlığı yapmanın önemi göz önünde bulundurulduğunda katılımcıların iyi seviyede oldukları söylenebilir.

Tablo incelendiğinde öğrencilerin %77,3'ü İslâm kültürüne ait olan değerleri diğer kültürlerden kolaylıkla ayırt edebilirim maddesine olumlu cevap vermiştir. Oldukça yüksek oranda öğrencinin bu cevabı vermiş olması eğitimde kültürel farkındalık kazanma hedefi göz önünde bulundurulduğunda, oldukça iyi bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Katılımcıların %9,4'ü de bu konuda olumsuz bildirimde bulunmuşlardır. %12,9 oranında öğrenci fikir bildirmezken genel ortalama 3,99 seviyede oluşmuştur. Genel ortalamaya göre İslâm kültürüne ait olan değerleri diğer kültürlerden kolaylıkla ayırt etme hususunda katılımcıların genelinin iyi seviyede olduğu belirtilebilir.

İslâm kültürüne ait mimari eserleri tanıma konusunda öğrencilerin %58,4'ü olumlu görüş bildirmişlerdir. %25,7'lik bir kısım öğrenci fikir bildirmezken %15,2'lik bir grup öğrenci İslâm kültürüne ait mimari eserleri

tanımadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların genel ortalaması ise 3,57 seviyesindedir. İyi olarak değerlendirilebilecek bu seviye, İslam mimarisine ait önemli eserler göz önünde bulundurulduğunda daha iyi seviyelerde olması beklenmektedir. İslâm kültürüne ait olan değerleri diğer kültürlerden kolaylıkla ayırt edebilirim maddesinde ortaya çıkan 3,99'luk seviye öğrencilerin mimari eserlere diğer kültürel değerler kadar önem vermediklerini göstermesi bakımından anlamlıdır.

Kültürün yabancı kültürlerden olumsuz yönde etkilenmesi sebebiyle kaygılanma durumuna bakıldığında, öğrencilerin %58,3'ünün olumlu görüş bildirdiği görülmüştür. Oldukça iyi bir seviyede olan öğrenci grubunun bu yönde fikir belirtmesi, İslam kültürünün yabancı etkilere karşı korunma ihtiyacı göz önüne alındığında memnuniyet vericidir. Katılımcıların %22'si fikir belirtmemiştir. Öğrencilerin %19,4'ü ise kültürümüzün yabancı kültürlerden olumsuz etkilenmesi sebebiyle kaygılanmadıklarını belirtmiştir. Katılımcıların genel ortalaması ise 3,58 seviyesindedir. Böylesine önemli bir konuda yeni yetişen nesil arasında iyi denebilecek seviyede bir hassasiyetin oluşması, gelecek adına umut vericidir.

3.5. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırma Yeterlik Algılarının Dini Bilgileri En Çok Öğrenilen Yere Göre ANOVA Testi Sonuçları

Tablo 5: DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırma Yeterlik Algılarının Dini Bilgileri En Çok Öğrenilen Yere Göre ANOVA Testi Sonuçları

Dini Bilgilerin En Çok Öğrenildiği Yer	N	$\bar{X}$	SS	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	p
Ailem	547	3,6282	0,62	Gruplar arası	21,045	7	3,006	6,951	0,00
DKAB Öğretmeni	194	3,5186	0,62	Grup İçi	429,924	994	0,43		
Cami Hocası ve Diyanet Kursları	121	3,6726	0,58	Toplam	450,970	1001			
Tarikat Cemaat	35	3,5418	0,88						
Kitap Dergi	28	3,4524	0,58						
İnternet	39	3,0848	0,88						
Arkadaş Çevresi	14	3,1793	0,85						

Diğer	24	3,5639	1,02
-------	----	--------	------

Kültürel aidiyet bilinci kazanma noktasında dini bilgilerin en çok öğrenildiği yer içerisinde Cami Hocası ve Diyanet kursları 3,6726 ortalama ile ilk sırada çıkmıştır. Bunun sebebi olarak cami ve diyanet kurslarına genellikle toplumun içerisinde gelenek ve göreneklerine bağlı, günlük ibadetlerini aksatmayan, kültürel değerleri özümsemiş ailelerin çocuklarını gitmesi olarak görülebilir. Diyanet kurslarının ardından ikinci sırada kültürel aidiyet bilinci kazandırma yeterlik algıları ile dini bilgileri en çok öğrenildiği yer sıralamasında aileler gelmektedir. Aileleri aracılığı ile dini bilgileri edinen öğrencilerin kültürel aidiyetlerini daha fazla sağladığı analizden çıkan bir sonuçtur. Bunun sebebi olarak, en çok ailelerinden dini bilgileri öğrenen öğrencilerin bu bilgilerle beraber kültürel değerleri de öğrenerek hayatlarına geçirdikleri söylenebilir.

Kültürel aidiyet bilinci kazanma yeterlik algıları ile dini bilgileri en çok öğrenildiği yer sıralamasında son sırayı ise en çok internetten dini bilgiler öğreniyorum diyenler oluşturmaktadır. Bu sonuca göre, internetten edinilen dini bilgiler öğrencilerin kültürel aidiyetlerini oluşturmada olumsuz yönde etki etmektedir. Bu duruma internet ortamında her türlü yanlış bilginin, hurafe ve uydurmanın dini bilgi diye sunulması neden olabilir. Ayrıca en çok internet ortamından dini bilgiler öğrenecek kadar bu konuda sahipsiz kalmış öğrencilerin, sosyal yönden yalnızlık çekerek kültürel bağlardan mahrum kaldıkları da bu duruma sebep olarak sayılabilir.

3.6. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırma Yeterlik Algılarının Ailenin Gelir Düzeyine Göre ANOVA Testi Sonuçları

Tablo 6: DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırma Yeterlik Algılarının Ailenin Gelir Düzeyine Göre ANOVA Testi Sonuçları

Ailenin Gelir Düzeyi	N	$\bar{X}$	SS	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	p
500-1500 TL	68	3,6107	0,68882	Gruplar arası	6,678	4	1,669	3,768	0,05
1501-2000 TL	140	3,6757	0,60232	Grup içi	433,291	978	0,443		
2001-3000 TL	319	3,6211	0,64041	Toplam	351,747	982			
3001-5000 TL	284	3,5218	0,65717						
5001 TL ve üstü	172	3,4268	0,75872						

Tabloya göre en düşük kültürel aidiyet bilinci kazanma durumu, geliri 5001 TL ve üzeri olan ailelerin çocuklarındadır. Bu sonucu ailesinin geliri 3001-5000 TL arasında olan öğrenciler izlemektedir. ANOVA testi sonuçlarına göre gelir düzeyi yüksek ailelerin çocuklarında DKAB dersleri sayesinde kültürel aidiyet bilinci kazanma düzeyleri düşmektedir. Bu durum toplumda ekonomik gelişmişliğin kültürel değerlerle olan bağları zayıflattığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Ekonomik yönden ileri düzeyde olan ailelerin çocukları diğer ailelerin çocuklarına oranla İslam kültürünü oluşturan değerleri benimseme yönünden geride kalmaktadır. Bu duruma, ekonomik olarak ileri düzeydeki ailelerin akrabalık, komşuluk gibi toplumsal ilişkilerden kendilerini soyutlamasının sebep olduğu söylenebilir. Ayrıca ekonomik gelişmişliğin beraberinde getirebileceği ve İslam kültürüne uygun olmayan iş ve eylemlere ulaşabilme kolaylığı da bu ailelerin çocuklarını olumsuz etkileyebilir.

3.7. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırma Yeterlik Algılarının Okul Türüne Göre ANOVA Testi Sonuçları

Tablo 7: DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırma Yeterlik Algılarının Okul Türüne Göre ANOVA Testi Sonuçları

Okul Türü	N	$\bar{X}$	SS	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	p
Kongre Lisesi	210	3,6654	0,55286	Gruplar arası	15,421	7	2,203	5,036	0,000
Cemalettin Yılmaz M.T.A.L (Ticaret Lisesi)	109	3,4110	0,59082	Grup İçi	437,44	1000	437		
Atatürk Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi	179	3,6808	0,66177	Toplam	452,86	1007			
Sosyal Bilimler Lisesi	136	3,4193	0,67625						
Cumhuriyet	89	3,4282	0,77397						

et Lisesi			
Mesleki Eğitim Merkezi	91	3,7471	0,69343
Fen Lisesi	92	3,5163	0,89206
Atatürk Lisesi	102	3,4927	0,52433

Anova test sonuçlarına göre meslek öğrenimiyle kültürel aidiyet bilinci kazanma arasında olumlu bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Hayata erken yaşlarda atılan ve ortaöğretim çağının ilk yılında meslek seçimini yapmış olan Mesleki Eğitim Merkezi ve Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi öğrencilerinin diğer okullara göre kültürel aidiyet bilincini daha fazla kazandığı ortaya çıkmıştır. Bu durumun sebepleri arasında bir önceki testte ortaya çıkan ekonomik yönden zayıf ailelerin çocuklarının bu okullara gidiyor olması etkili olabilir. Bir başka sebep olarak ise bu okuldaki öğrencilerin hem okulda hem de işyeri ortamında yoğun bir eğitim sürecine tabi tutuldukları da sayılabilir. Diğer liselerdeki öğrencilerin okul haricinde kendilerini eğiten bir ortamları olmayabilirken, bu okullardaki öğrencilerinin haftanın hemen her günü işyerlerinde ustaları ile beraber olmaları, onların kültürel değerleri özümsemelerinde etkili olabilir. Katılımcılar arasında kültürel aidiyet bilinci kazanma noktasında en düşük ortalamaya sahip öğrencilerin bulunduğu okullar ise Ticaret Lisesi ve Fen Lisesi olarak belirlenmiştir. Özellikle Fen Lisesi öğrencilerinin ortalamasının düşük çıkmasında diğer okullara göre yoğun şekilde yaşadıkları üniversite sınavlarına çalışma temposunun onları kültürel değerlerden ve sosyal hayattan koparması etkili olabilir.

3.8. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırma Yeterlik Algılarının DKAB Derslerindeki Başarı Durumuna Göre ANOVA Testi Sonuçları

Tablo 8: DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırma Yeterlik Algılarının DKAB Derslerindeki Başarı Durumuna Göre ANOVA Testi Sonuçları

DKAB Derslerindeki Başarı Durumu	N	$\bar{x}$	SS	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	p
Çok İyi	447	3,6944	0,66	Gruplar	24,547	4	6,137	14,427	0,0

	arası			0			
İyi	396	3,5323	0,60	Grup İçi	424,928	99	0,425
Orta	142	3,3445	0,70	Toplam	449,475	1003	
Kötü	7	2,9172	0,54				
Çok Kötü	12	2,5651	0,86				

Tabloya göre DKAB derslerindeki başarıları çok iyi olan öğrenci grubunun en fazla kültürel aidiyet bilinci kazanma yeterlik algısına sahip olduğu belirlenmiştir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerindeki başarıları kötü ve çok kötü olan gruba ait sonuca göre ise, bu öğrencilerin en düşük kültürel aidiyet bilinci kazanma yeterlik algısına sahip öğrenciler olduğu da tablodan çıkan bir başka sonuçtur. Bu sonuçlara göre DKAB derslerinde gösterilen başarı ile hedef kazanımlara ulaşılması bireyi kültürel aidiyet bilinci kazanma noktasında ileri bir seviyeye taşımaktadır. Bu da DKAB derslerinin öğrenciye kültürel aidiyet bilinci kazanma noktasında yeterlik algısına ulaştırdığını bir kez daha göstermektedir.

5. Sonuç

İnsanların ortak değerler etrafında buluşabilmesi, gelecek için büyük önem arz etmektedir. Bu noktada DKAB dersleri, yetişmekte olan nesle kültürel aidiyet bilinci kazandırması yönüyle önemli bir fırsat sunmaktadır. Bu dersler sayesinde yetişen nesiller yeme içmeden giyim kuşama, düğün törenlerinden cenaze merasimlerine, ibadet mekânlarından günlük konuşmalardaki dini ifadelerle kadar birçok konuda kültürel değerlerin farkına varabilir. Aynı zamanda bu dersler sayesinde dine mesafeli insanlar bile toplumsal değerler hakkında bilinçlenebilmekte ve sosyal hayata daha kolay uyum sağlayabilmektedir.

DKAB derslerinde yüzlerce yıl boyunca oluşmuş kültürel zenginliklerin her sınıf seviyesinde müstakil olarak işlenmesinin yerinde olacağı belirtilebilir. Mimariden musikiye, örf ve adetlerden giyim kuşama, cenaze merasimlerinden düğün törenlerine, çocuklara verilen isimlerden sahip olunan birçok sanata kadar kültürün birçok alanında etkili olan dini birikimin tüm bu başlıklar altında öğrencilerde farkındalık oluşturması yarınlar için önemlidir. Bu sayede nesiller arasında hâlihazırda yaşanan iletişim kopukluğu giderilecek ve yeni yetişen nesiller kültürel aidiyet bağlarıyla toplumsal yapıda yer bulabilecektir. Bu sebeple DKAB dersleri gelişigüzel hazırlanmış programlara ve yetkinliği olmayan öğretmenlere bırakılamaz. Kültürel mirasın farkında olan ve alanında

uzmanlaşmış kişilerce verilmesi zorunlu olan bu eğitim, sosyal sorunların aşılmasında ve sağlıklı bir toplum inşa edilmesinde kritik bir rol üstlenmektedir.

Kültür ve din arasında interaktif bir ilişki vardır. Kültür sahip olduğu birçok değer kaynağını dinden almakla birlikte, dinin yaşaması için gerekli olan alanı da kültürel yapı sağlayabilmektedir. Bu noktada dinin kültürleşmesi, dini değerlerin toplumun daha geniş kesimlerine yayılabilmesi açısından faydalı olacağı belirtilebilir. Bu yönüyle DKAB derslerinin dini değerlerin kültürel bir temel kazanması için uygun bir zemin oluşturacağı bilinerek bu yönde müfredat, hedef kazanım ve program geliştirmeleri yapılmalıdır.

Araştırmada ortaöğretim öğrencilerinin kültürel aidiyet bilinci kazanımında DKAB derslerinin rolü incelenmiştir. Bu derslerin öğrencilere bayram ve taziye ziyaretleri, ahlak kuralları, yemek adabı, çevre bilinci kazanma, hastaları ziyaret, okumayı seven bir toplum hedefi ve farklı kültürlerle diyalog kurma gibi birçok kültürel değer kazanımında olumlu katkı verdiği ortaya konulmuştur. Bu anlamda çalışmanın Korlaelçi tarafından yazılan "Din Kültür İlişkisi"³² adlı kitapta belirtilen dinin kültürel değer kazanımına olan olumlu etkisiyle uyumlu olduğu söylenebilir. Benzer şekilde Arslan tarafından "Kültürel Bağlamda Din"³³ ismiyle yazılan makalede kültür ve din arasındaki kopmaz bağın da çalışmada ortaya konulan verilerle uyumlu olduğu ifade edilebilir. Son olarak "Kültür ve Eğitim"³⁴ başlığıyla yayınlanan kitapta Güvenç, eğitimin kültürel değerleri kazandıran en önemli unsur olduğunu belirtmesi de yine çalışmada ortaya konulan DKAB derslerinin kültürel aidiyet bilinci kazanımına olan olumlu etkilerini doğrular niteliktedir.

Kaynakça

- Aksu, Hasan. "Eğitim Araştırmalarında Anket ve Mülakatlar". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13 / 1 (Nisan 2010), 201-216.
- Arikan, Rauf. "Anket Yöntemi Üzerinde Bir Değerlendirme". *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi* 1/1 (Eylül 2018), 97-159.
- Arslan, Mustafa. "Kültürel Bağlamda Din". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4 / 4 (Ağustos 2004), 189-205.
- Arslanoğlu, İbrahim. *Türk-İslam Kültür ve Medeniyetinin Temelleri*. Ankara: Akçağ Yayınları,2015.

³² Korlaelçi, "Din Kültür İlişkisi".

³³ Arslan, "Kültürel Bağlamda Din".

³⁴ Güvenç, *Kültür ve Eğitim*.

- Bhambra, Gurminder K. "Culture, Identity And Rights: Challenging Contemporary Discourses Of Belonging". *Discover The World's Research*, 19/27 (January 2006), 32-41.
- Bilgin, Asude – Oksal, Aynur. "Kültürel Kimlik ve Eğitim". *Academy Journal of Educational Sciences 2 / 1* (Haziran 2018), 82-90.
- Cebeci, Suat. "Milli Kimlik Bağlamında Din- Kültür İlişkisi", *Akademik İncelemeler Dergisi (AID) 3/2* (Ağustos 2014), 1-11.
- Creswell, John W. *Eğitim Araştırmaları: Nicel ve Nitel Araştırmanın Planlanması, Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi*, çev. ed. H. Ekşi. İstanbul: Edam yayınları, 2017.
- Günay, Ünver. "Çağdaş Türkiye'de Din, Toplum, Kültür, Gelenek ve Değişme". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD) 1/2* (Haziran 2001), 27-42.
- Güvenç, Bozkurt. *Kültür ve Eğitim*. Ankara: Gündoğan yayınları, 1995.
- Korlaelçi, Murtaza. "Din Kültür İlişkisi". *Felsefe Dünyası*, 8/42 (Temmuz 1993), 35-47.
- Kula, Fazıl. *Kültür Aktarımı ve Kültürel Kimliğin Geliştirilmesi Konusunda Yöneticilerin, Öğretmenlerin, Öğrencilerin ve Velilerin Beklentileri, Görüşleri ve Önerileri*, Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Levendoglu, M. Fuat. "Küresinliler Örneğinde Kültürel Kimliğin Antropolojik Analizi". *Antropoloji / 31* (Haziran 2016), 119-140.
- Okumuşlar, Muhiddin- Bilecik, Sümeyra. "Kültürel Din Pedagojisi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi 23 / 3* (Aralık 2019), 1279-1292.
- Prinz, Aloys. "Migration, Cultural Identity and Diasporas An Identity Economics Approach". *IZA Journal of Development and Migration*, 10/1 (June 2019), 3-21.
- Smart, Ninian. çev. Yusuf Gökalp, "Din ve Küreselleşme", *Dini Araştırmalar 6 / 17* (Haziran 2003), 373-381.
- Tavşancıl, Ezel. *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2014.
- Topçu, Nurettin. *Kültür ve Medeniyet*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.
- Yılmaz, Hüseyin. "Yaygın Din Eğitimi Kurumları ve Toplumsal Barış". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 5 / 2* (Aralık 2001), 329-356.
- Yılmaz, Hüseyin. *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Yiğit, Yasin – Koca, Hüseyin Kasım. "Din Öğretiminde Kültürel Aidiyet ve Sorumluluk Bilinci Kazanma Amacına Erişim Düzeyi Ölçeği: Geçerlik Güvenilirlik Çalışması". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / 14* (Aralık 2019), 112- 127.
- Yiğit, Yasin. "Din Öğretiminde Problem Çözme Becerisi Kazanma Amacına Erişim Düzeyi Ölçeği: Geçerlik Güvenilirlik Çalışması". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / 47* (Ağustos 2018), 347-371.